

16_Barokní zbožnost

Projevy barokní zbožnosti na Opavsku a Vítkovsku byly vázány především na úctu k Panně Marii (mariánský kult). V samotném městě Opavě dbaly o úctu k Panně Marii především jednotlivé církevní řády. Významným centrem mariánského kultu byl jezuitský kostel sv. Vojtěcha (v Opavě), který uchovával od počátku 17. století obraz Panny Marie s Ježíškem. Úcta k obrazu rostla tak, že se časem sloužilo i přes 4 000 mší ročně. Mimo město se barokní zbožnost projevovala budováním poutních míst s kostely či kaplemi, stejně jako areálů křížových cest.

Projevy barokní zbožnosti na Opavsku a Vítkovsku byly vázány především na **úctu k Panně Marii (mariánský kult)**, a to v několika různých formách a výtvarných podobách. Významným ohniskem **mariánského kultu byl jezuitský kostel sv. Vojtěcha** (v Opavě), který od roku 1652 sloužil zároveň jako poutní.

V samotném městě Opavě dbaly o úctu k Panně Marii především jednotlivé církevní řády. Zatímco hlavní městský kostel zasvěcený Nanebevzetí Panny Marie a spravovaný řádem německých rytířů neměl žádný speciálně uctíváný obraz (imago), v dalších kostelech byla situace jiná. Významným ohniskem **mariánského kultu byl jezuitský kostel sv. Vojtěcha** (v Opavě), který od roku 1652 sloužil zároveň jako poutní. Už **někdy před rokem 1648** věnoval kostelu Jiří Štěpán Bruntálský z Vrbna (asi 1615–1682) **obraz Panny Marie s Ježíškem**. Ten navazuje na uctívání pozdně gotický mariánský obraz v cisterciáckém klášterním kostele v polských Rudách, který je **patrně kopií byzantské ikony z počátku 13. století**. S ohledem na narůstající poutě a zázraky spjaté s opavským obrazem byl tento roku 1732 pokryt stříbrným a zlatem vykládaným plechem a postavy ozdobeny korunkami s drahými kameny. Teprve poté následoval oficiální proces prohlášení obrazu za milostný, tedy konající zázraky, což měla potvrdit či vyvrátit k tomu ustanovená komise. V návaznosti na výsledky vyšetřování komise byl obraz po dvou letech prohlášen za milostný. Poté úcta k obrazu dále rostla, takže se v kostele **sloužilo i přes 4 000 mší ročně. Původní milostný obraz zanikl při požáru chrámu v průběhu osvobozovacích akcí na konci druhé světové války a dnes je na jeho místě kopie**. Intenzitu mariánské úcty ve svatovojtěšském kostele dokládá také mariánský sloup před ním, který zde byl vystaven údajně již roku 1675. Původní sloup se však nedochoval a jeho dnešní podoba je s největší pravděpodobností výsledkem realizace z roku 1869.

Nesrovnatelně menší význam měl mariánský obraz v opavském minoritském **kostele sv. Ducha**, který se primárně těšil úctě místních farníků a řeholníků. Malba pochází z první poloviny 18. století a údajně kopíruje milostný obraz od vídeňských karmelitánů. V kostele se rovněž dochovala kopie Panny Marie Pomocné z konce 17. století.

Takováto „oblíbená“ zobrazení Panny Marie známe i v rámci spirituality dalších církevních řádů a jejich jednotlivých domů, jak dokládá například kopie milostného obrazu Panny Marie Piekarské v kostele sv. Janů. Ten patřil řádu maltézských rytířů, nicméně kostel byl v baroku v péči nedalekých jezuitů, s nimiž přítomnost obrazu patrně souvisí.

Ve městě se také opakovaně setkáme s úctou k Panně Marii Čenstochovské, kterou rozpoznáme na první pohled díky nápadné tmavé barvě pleti. Její popularitu dokládá vícero kopií této slavné ikony v kostelech Opavska a nachází se také ve štítu Sobkova paláce z roku 1730 na Masarykově třídě.

Nejvelkolepější architektonickou formu získala mariánská zbožnost u opavských dominikánů (klášter a kostel sv. Václava dnes slouží veřejnosti, Dům umění v Opavě, Pekařská ul.). Ti v letech 1692–1697 vybudovali po pravé straně průčelí klášterního chrámu sv. Václava nápodobu loretánské kaple. Zde uvádíme původ této inspirace pramenící z legendy: *Tzv. Santa Casa v italském Loretu byla dle legendární tradice původně domkem Panny Marie v Nazaretu, který na Apeninský poloostrov přenesli koncem 13. století andělé, aby jej uchránili před Saracény.* Bližší podobu opavské loretě neznáme, ale podle veduty z 1. poloviny 18. století můžeme alespoň říci, že napodobovala originál v kvádrovité hmotě založené na podélně obdélném půdorysu. Součástí jejího interiéru byl oltář s kopií sochy černé madony, uctívané od 14. století v Loretu. To vše vzalo za své nejpozději roku 1824, kdy byla kaple, do té doby sloužící coby hrobka donátora, zbořena současně se sousední věží.

Mimo město se barokní zbožnost také v našem regionu projevovala nejvýrazněji budováním poutních míst s kostely či kaplemi, stejně jako **areálů křížových cest.** Příklady máme z Budišova nad Budišovkou, kde putovali místní i přespolní ke krásné pozdně gotické soše Panny Marie s Ježíškem, která byla původně součástí hlavního oltáře a dnes se nachází v prosklené skříni zavěšené na vítězném oblouku. Budišov a zdejší Marii si oblíbil i olomoucký biskup Ferdinand Julius Troyer (1698–1758), který z větší části financoval a výrazně podporoval vybudování nového chrámu podle projektu fulneckého architekta a stavitele Mikuláše Thalherra v letech 1747–1756. V kostele navíc ještě chovají na jednom z bočních oltářů malou kopii sochy Panny Marie Loretánské.

Křížové cesty byly intenzivněji budovány až v 18. století. Dokladem z Opavska je **křížová cesta v Hradci nad Moravicí,** vybudovaná z iniciativy baronky Anny Marie Magdalény Thomagnini (1709–1769), tehdejší majitelky panství (od r. 1764). Křížovou cestu nejprve tvořily dřevěné sloupy směřující jižně od Hradce na vrch označovaný následně Kalvárie (*Kalvarien Berg*). Roku 1856 vzniklo na místě původních zastavení třináct zděných kaplí s nikou uprostřed. V nich se nachází malované scény z Kristových pašijí, doprovázené českými nápisy a chráněné kovanými mřížemi. Čtrnácté zastavení tvoří velký dřevěný kříž na vrcholu kopce.

Příkladem barokní zbožnosti z Dolních Životic je kaple **sv. Salvátora (1769),** která se záhy stala lokálním poutním místem. Stavbu, ke které vede lipová alej, založili na podélně obdélném půdorysu se zaoblenými nárožními, půlkruhovým závěrem a mansardovou střechou. Předmětem poutí, konaných 14. září o svátku Povýšení sv. Kříže, byla kopie deskového obrazu Salvátora Chrudimského. Ten je pozdně renesanční deskovou malbou poprsí Krista (kolem 1600), dodnes chovanou na hlavním oltáři děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi. Po zázračném krvácení obrazu za třicetileté války se stal mocně uctívaným léčivým obrazem po celé barokní období. Putovala k němu procesí z celých Čech a Moravy, uctíván byl v období moru i ve vztahu k všelijakým dalším nemocem. Iniciátorem výstavby kaple byl majitel panství Karel František Alexandr Orlík, svobodný pán z Laziska (1694–1770), který v Dolních Životicích uskutečnil přestavbu zámecké rezidence a přilehlého parku. Poté, co onemocněl a různé lékařské postupy selhaly, rozhodl se vykonat pouť do Chrudimi se slibem, že pokud se uzdraví, nechá vedle „zázračné“ studny postavit kapli zasvěcenou Spasiteli. Po návratu a zlepšení zdravotního stavu hrabě nechal kapli skutečně vybudovat. Zároveň založil nadaci, ze které bylo možno zajišťovat údržbu kaple, sousední poustevny a živobyť poustevníka, který o ni pečoval. Kaple byla vysvěcena roku 1769. Prosebná procesí ke kapli putovala ještě ve druhé polovině 19. století, například při epidemii cholery v době další pruské války (1866).

Nakonec ještě zmiňme příklad z Vítkovska, ze Zálužného, kde se setkáváme **s úctou ke Čtrnácti svatým pomocníkům,** od středověku vzývané skupině svatých ochránců před mnoha

nemocemi. Poutní kaple jim zasvěcená zde patrně vznikla někdy v první polovině 17. století; podle některých zpráv sem chodila procesí snad již kolem roku 1600. Jednoduchá stavba na obdélném půdorysu s půlkruhovým závěrem, postupem času téměř zcela zničená, byla roku 2009 kompletně obnovena a místní tradice, stará více než čtyři sta let, je zde tak stále uchovaná.

Otázky a úkoly (odpovězte společně)

Kde byste ve svém okolí hledali nejbližší křížovou cestu?

Kolik zastavení má křížová cesta a jaký příběh zobrazuje?

Co znamená slovo „kalvárie“?

Co to jsou poutě a jaký byl a je jejich smysl?

Víte o někom, kdo někdy podniknul pouť (a kam)?

Jaká poutní místa znáte (ve světě, v Evropě)?

Jaký svátek má pro křesťany větší význam: Vánoce nebo Velikonoce? Zjistěte odpověď od věřících spolužáků. A nechce si vysvětlit proč tomu tak je.

Tipy

Udělejte si výlet do Hradce nad Moravicí a vydejte se po stopách křížové cesty (na jejím vrcholku si můžete opéct špekáčky). Spočítejte zastavení a u každého si řekněte, co symbolizuje (možno předem zadat jednotlivým studentům, kteří na místě odprezentují spolužákům).

Vydejte se na výlet na Cvilín (Krnov). Komu je kostel zasvěcen?

doc. Mgr. Martin Pavlíček, Ph.D. (historik dějin umění a architektury)